

THE ROLE OF THE EDUCATOR-TEACHER'S PEDAGOGICAL COMPETENCE IN THE FORMATION OF HUMANISTIC FEELINGS IN CHILDREN

Ayshah Babayeva

Azerbaijan State Pedagogical University,
teacher of the department of pedagogy of preschool education
E-mail: b.ayshan@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-8323-7609>

Abstract. In the article, it is emphasized that it is important to update the content of preschool education in modern times, to apply new learning technologies, and to bring more humanistic ideas to the work of education. It is noted that the formation and proper development of humanistic feelings in children should start from the pre-school age. The educator should be able to purposefully develop humanism in the child. Forming humane qualities and a humane character in a child from an early age plays an important role in his future development based on human feelings. The development of national and spiritual consciousness in children, their social development, their growth as a personality, to themselves and to the people around them, attitude to living and inanimate nature is more effective during exercises on humanistic education in kindergarten based on the teacher's pedagogical competence. When establishing a relationship with their friends, during collective games and exercises with groups, children listen to each other's thoughts, as if they are happy for each other's successes and saddened by each other's sorrows. They develop feelings of caring for their peers and sharing their pain.

Keywords: educator-teacher, example, humanistic principle, humanistic feelings, goal, social development

To cite this article: Babayeva A. (2022). The role of the educator-teacher's pedagogical competence in the formation of humanistic feelings in children. *Journal of Preschool and Primary Education*, Vol. 241, Issue IV, pp. 109-121.

Article history: received – 14.10.2022; accepted – 22.11.2022.

UŞAQLARDA HUMANİST HİSSLƏRİN FORMALAŞDIRILMASINDA TƏRBIYƏÇİ- MÜƏLLİMİN PEDAQOJİ SƏRİŞTƏLİLİYİNİN ROLU

Ayşən Babayeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Məktəbəqədər təhsilin
pedaqogikası kafedrasının müəllimi
E-mail: b.ayshan@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-8323-7609>

Annotasiya. Məqalədə müasir dövrdə məktəbəqədər təhsilin məzmununun yenilənməsi və yeni təlim texnologiyalarının tətbiq edilməsi, təlim-tərbiyə işinə humanist ideyaların gətirilməsinin vacibliyi vurğulanır. Qeyd olunur ki, uşaqlarda humanist hissləri formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək məhz məktəbəqədər yaş dövründən başlanmalıdır. Bu, məktəbəqədər yaşlıların gələcək inkişafının insani hisslər üzərində qurulmasında mühüm rol oynayır. Uşaqlarda milli və mənəvi şüurun inkişafı, onların sosiallaşmaları, bir şəxsiyyət kimi formalaşmaları, özünə və ətrafındakı insanlara, canlı və cansız təbiətə münasibəti tərbiyəçi-müəllimin pedaqoji səriştəliliyi əsasında humanizm tərbiyəsi mövzusunda keçirilən məşğələlər zamanı daha çox səmərə verir. Öz yoldaşları ilə münasibət qurarkən, kollektiv oyun, qrup məşğələləri zamanı uşaqlar bir-birinin fikirlərini dinləyir, bir-birinin uğurlarına sevinir, kədərlərinə kədərlənirlər. Onlarda yaşlılarına qarşı qayğıkeşlik, onların dərdi nə şərək olmaq kimi hisslər formalaşır.

Açar sözlər: tərbiyəçi-müəllim, nümunə, humanizm prinsipi, humanist yanaşma, məqsəd, sosial inkişaf.

Məqaləyə istinad: Babayeva A. (2022). Uşaqlarda humanist hisslərin formalaşdırılmasında tərbiyəçi-müəllimin pedaqoji səriştəliliyinin rolu. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil», № 4 (241), səh. 109-121.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 14.10.2022; qəbul edilib – 22.11.2022.

Giriş / Introduction

Məşhur pedaqoqların fikrincə, müəllim, bir mütəxəssis olaraq, öyrətdiyi müddətdə mövcud olur. Uşaqların mənəvi hissləri, həyəcanları onlarda ətrafdakı insanlara qarşı müəyyən münasibətlər formalaşdırır. Məktəbəqədər müəssisədə işləyən tərbiyəçi-müəllim uşağın keçirdiyi hisslərə biganə qalmamalı, ona həssaslıqla yanaşmalıdır. Tərbiyəçi-müəllim uşağda xeyirxahlıq hisslərini formalaşdıran zaman əvvəlcədən müəyyən hazırlıq aparmalı, sonra öz məqsədinə nail olmağı bacarmalıdır. O, şəxsi nümunə göstərməli, sonra uşaqların üzərində müşahidə aparmalıdır. O, uşaqlarda olan mənfi xüsusiyyətləri aradan qaldırmağa, humanist xüsusiyyətlərin təməlini qoymağa çalışmalıdır. Uşaqlarda mərhəmətlilik, nəzakətlik, vicdanlı olmaq və s. xüsusiyyətlər onların mənəvi aləminin humanist hisslər əsasında inkişaf etdirilməsinə müsbət təsir göstərir.

Uşaqlarda hələ kiçik yaşlarından özünü sevdirmək hissi yaranır. Bu işdə böyük yüklərin, xüsusilə tərbiyəçi-müəllimin uşağda yaratdığı özgüvən, inam hissi əsas rol oynayır. Bu hisslər uşağda formalaşan zaman o, yoldaşları ilə birlikdə oynamağa, fikirlərini yaşdılarına deməyə başlayır. O, öz oyuncaqlarını yoldaşları ilə bölüşür, çətinlik ortaya çıxan zaman ona kömək etməyə çalışır. Məktəbəqədər yaşlı uşaqlar kiçik yaşlarından başlayaraq sevinc, şadlıq hissini, pis münasibəti duyur, hiss edirlər. Onlar özlərinə qarşı baş verən mənfi və ya müsbət davranışlara qarşı çox həssas olurlar. Hətta digər yoldaşlarına və dostlarına qarşı olan münasibəti də hiss edirlər. Bu zaman tərbiyəçi-müəllim uşağa olan diqqətini artırmalı və onlara kömək etməyi bacarmalıdır. Məktəbəqədər təlim-tərbiyə müəssisələrində uşaqlarda dostluq, yoldaşlıq, mərhəmətlilik, qayğıkeşlik mövzularında keçirilən tədbirlərin, həmçinin məşğələlərin sayı artırılmalıdır.

Əsas hissə / Main part

Uşaqlarda humanist hisslərin formalaşdırılması psixoloji şəraitlə əlaqədardır. Tərbiyəçi-müəllimin uşaqlarda qayğıkeşlik hissini formalaşdırması “birinin digərinin dərdinə şərik çıxması” ilə eynilik təşkil etmir. Uşaqları yalnız öz mənafeyi üçün hərəkət etmək kimi mənfi keyfiyyətdən uzaq tutmağın vacibliyi tərbiyəçi-müəllimin səriştəliliyinin əsas istiqaməti olmalıdır. Məktəbəqədər yaş dövründə uşağda paxıllıq, yoldaşları ilə münasibətdə kobud davranış, qorxaqlıq və ya qəddarlıq kimi mənfi hisslər formalaşa bilər. Tərbiyəçi-müəllim onu bu mənfi xüsusiyyətlərdən uzaqlaşdırmalı və müsbət xüsusiyyətlər formalaşdırmağa çalışmalıdır. Uşaqlarda mənfi xüsusiyyətlərin aradan qaldırılması və müsbət keyfiyyətlərin tərbiyə olunmasında tərbiyəçi-müəllimin şəxsi nümunəsinin, di-

daktik və süjetli oyunların, həmçinin məşğələlərin xüsusi rolu vardır. Bildiyimiz kimi, oyun uşaq fəaliyyətinin əsasını təşkil edir. Uşaqlar özlərini oyun prosesində tapırlar. Oyun onların gündəlik həyat fəaliyyətində mühüm rol oynayan bir məşğuliyətdir. Böyüklər hər gün işə hazırlaşdıqları kimi, kiçik yaşlılar da oyuna hazırlanırlar. Məhz oyun prosesində uşağın xarakteri formalaşır, keçirdiyi müəyyən hisslər əsasında onda müsbət xüsusiyyətlər inkişaf edir, mənfi xüsusiyyətlər aradan qalxır. Uşaqlar öz “işlərindən” zövq alır, özlərini tərbiyə edir və onlarda müəyyən əmək bacarıqları, qarşılıqlı münasibətlər formalaşır. Uşaqlarda humanist hisslərin inkişaf etdirilməsində tərbiyəçi-müəllimin səriştəliliyinin yüksək olması, onun öz inkişaf istiqamətlərini peşəkar səviyyəyə çatdırması üçün yaradıcılıq imkanlarından lazımcasına istifadə etməsi zəruridir. Tərbiyəçi-müəllim təlim-tərbiyə işinin təşkilində, onun məzmun və formalarının, metod və vasitələrinin təşkil edilməsində əsas simadır. Tərbiyəçi-müəllimin təcrübəsi və peşəkarlığı bu işlərin yüksək səviyyədə təşkili və aparılmasında əsas yer tutur. O, hansı işi necə yerinə yetirəcəyini, uşaqları təlim fəaliyyətinə necə cəlb edəcəyini, onları bu fəaliyyətə necə hazırlayacağını bilməlidir.

Tərbiyəçi-müəllimi heç bir kitab və dərslik, təlimin ən yeni vasitələri belə əvəz edə bilməz, çünki o, biliklə yanaşı, uşaqlara öz ruhunun, ürəyinin bir parçasını verir, onların mənəvi inkişafını tənzimləyir. Əsl müəllim tədris prosesində uşaqların mənəviyyatını da inkişaf etdirir. Müəllimin fəaliyyəti barədə düşünərkən K.D.Uşinski bu nəticəyə gəlmişdir: “...heç də hər adam müəllim ola bilməz. Bunun üçün müəllim olmaq istəyi yetərsizdir, üstəlik müəyyən keyfiyyətlərə də malik olmalısın” [Uşinski K.D., 1961]. Bu fikirlər tərbiyəçi-müəllimə də aiddir. A.S.Makarenko tərbiyə işi haqqında belə yazır: “Tərbiyə çox asan işdir, tərbiyə etmək xoşbəxt işdir. Öz üstünlüyü etibarını ilə müstəsna dərəcədə qiymətli, dərin duyulan, real mənəvi təminat cəhətindən heç bir iş tərbiyə işi ilə müqayisə edilə bilməz. Tərbiyənin məqsədi olmalıdır” [Makarenko A.S., 1983]. Burada əsas ağırlıq təlim prosesinin üzərinə düşür. Tərbiyə işinin məqsədi olmalı və bu məqsədin həyata keçirilməsi üçün real fəaliyyət lazımdır. Uşaqlarda humanist xüsusiyyətlərin formalaşdırılması üzrə aparılan tərbiyə işləri də bu qəbildəndir.

Təlim prosesinin humanist prinsiplər əsasında təşkil olunması tərbiyəçi-müəllimin məktəbəqədər müəssisələrdə keçilən məşğələlərin imkanlarından istifadə etmək bacarığına malik olmasını əsas vəzifə kimi qarşıya qoyur. Xüsusilə məqsədli şəkildə təşkil olunan tərbiyəvi tədbirlərin keçirilməsi uşaqlarda humanist dəyərlərin inkişafına yol açır. Təlim-tərbiyə prosesinin ən yeni, müasir texnologiyalardan istifadə edərək aparılması, yeni intellektual biliklərin qazanılması, fikir azadlığı pedaqoji səriştəliliyin əsas istiqamətlərindən biridir. Tərbiyəçi-müəllim yeni biliklərin öyrədilməsində təlimin tərbiyələndirici funksiyasından səmərəli şəkildə istifadə edərək, səriştəlilik nümayiş etdirməli və uşaqlara

mövzunun imkanları daxilində müəyyən keyfiyyətlərin, o cümlədən, humanist hisslərin aşılmasına çalışmalıdır.

Tərbiyəçi-müəllim uşağın daxili aləmini dərindən bilməli, uşağın mənəvi dünyasına nüfuz edərək onun nə istədiyini, maraq və meyillərini, temperament xüsusiyyətlərini, davranış motivlərini və bir sıra digər cəhətləri yaxşı öyrənməlidir.

Tərbiyəçi-müəllimin şəxsi keyfiyyətləri onun pedaqoji fəaliyyəti prosesində aşkara çıxır. Bu keyfiyyətlər içərisində humanist keyfiyyətlər tərbiyə olunanlara daha çox sirayət edir. Tərbiyəçi-müəllimin şəxsi keyfiyyətlərinin təhsilin humanistləşdirilməsində və demokratikləşdirilməsində rolu az deyil, çünki hər bir tərbiyəçi-müəllimin, pedaqoqun uşaqlarla səmimi və mehriban rəftarı bu işdə mühüm rol oynayır. Tərbiyəçi-müəllim uşaqları diqqətlə dinləyir, onların arzu və istəklərini nəzərə alaraq, pedaqoji prosesi təşkil edir. Uşağın meyil və maraqları tərbiyəçi-müəllimin diqqətindən kənarda qalmamalıdır. Təcrübə göstərir ki, əməkdaşlıq şəraitində işləyən zaman tərbiyəçi-müəllim – uşaq münasibətləri daha humanist xarakter alır. Bu da pedaqoji prosesin məhsuldarlığına öz müsbət təsirini göstərir. Tərbiyəçi-müəllimin uşağa yanaşması, ona müraciət forması, onu hər hansı bir fəaliyyətə sövq etməsi xüsusi səriştəlilik tələb edir. O, həm uşaqları, həm də peşəsini sevməlidir. Onda nəzakətlik, qayğıkeşlik, səmimilik kimi insani keyfiyyətlər nə qədər çox olarsa, təlim-tərbiyə prosesində uşaqlarla münasibətini daha hüquqi, demokratik prinsiplər və obyektivlik üzərində qura bilər. Uşaqlar kobud, nəzakətsiz, onlara laqeyd yanaşan tərbiyəçi-müəllimi heç vaxt sevməyəcəklər. Bu halda uşağın təlimə maraq və diqqəti də azalacaq, hətta yox olacaqdır. Uşağın yaddaşında belə “tərbiyəçi” qorxulu bir insana çevriləcəkdir. Təcrübə göstərir ki, hətta uşaq belə tərbiyəçi-müəllimlə üzləşdiyi zaman nəinki təlimə marağı olmur, hətta bağçaya gəlmək belə istəmir. Hətta onlar üçün uşaq bağçası qorxulu bir yerə bənzəyir. Tərbiyəçi-müəllim çalışmalıdır ki, uşaqlarla onların yaş və anlaq səviyyələrini nəzərə alaraq davransın, onları başa düşməyə çalışsın, fikirlərini sərbəst şəkildə izah etməyə şərait yaratsın. Tərbiyəçi-müəllimin uşağa düzgün yanaşmaması onu nüfuzdan və gözdən salır, ona olan hörmət zəifləyir, həmçinin təlim və tərbiyə işinin səmərəsini aşağı salır. Tərbiyəçi-müəllim qrupda uşaqlarla münasibətini, davranışını düzgün qurmağı bacarmalıdır.

Uşaqlar məktəbəqədər təhsil müəssisəsinə müxtəlif ailələrdən gəldikləri üçün onların özlərini idarə etmələri, tərbiyəsi də müxtəlif səviyyədə olur. Ailədən məktəbəqədər müəssisəyə gələn uşaqların əksəriyyəti qaydaları bilmədiklərindən sözə qulaq asmır, ərköyünlük etməyə çalışır, böyüklərin sözünü dinləmirlər. Bu halda tərbiyəçi-müəllim uşaqlara münasibətində yumşaq, səmimilik, səbrlik, dözümlülük nümayiş etdirməlidir. O, səbrli davranaraq əvvəlcə uşağa özünü sevdirməyə çalışmalıdır. Təcrübə göstərir ki, tərbiyəçi-müəllim uşağa qayğı və sevgi

ilə yanaşarsa, o, özündən böyüklərin sözünə qulaq asmağa başlayacaqdır. Uşaqlara qarşı sərt cəza tədbirləri tətbiq etmək yolverilməzdir. Uşağı düzgün tərbiyə etmək, onu cəmiyyət üçün, vətən üçün layiqli vətəndaş kimi yetişdirmək onlara avtoritar yanaşma deyil, humanist münasibətlərin tətbiqini tələb edir. Uşağa cəza vermək, ya onu qorxutmaq onda müxtəlif psixoloji pozulmalara səbəb olur. Bu zaman uşaq məktəbəqədər müəssisəyə gəlmək istəmir, yaxud öz yoldaşlarına, həmçinin ətraf aləmə qarşı aqressiv münasibətdə böyüyür.

Tərbiyəçi-müəllimin uşaqlara humanist yanaşması onlara cəza verməklə tərbiyələndirilməsindən daha təsirli, daha faydalı olur. Buna görə də uşağı etdiyi hər hansı səhvə görə yoldaşlarının yanında, nümayişkarənə şəkildə danlamaq, onun ləyaqətini alçaldan sözlərə və ifadələrə yol vermək olmaz. Bəzən tərbiyəçi-müəllimin uşağın hər hansı bir səhvinə görə ona gülməsi, yaxud pərt etməsi, onu danlaması və s. kimi hallarla qarşılaşırıq. Tərbiyəçi-müəllim belə hallara yol verdikdə uşaq bəzən məktəbəqədər müəssisəyə gəlməkdən imtina edə, insanlara olan inamını, mərhəmət hissini də itirə bilər. Tərbiyəçi-müəllimin qayğıkeşliyi, uşaqlara göstərdiyi sevgi, mərhəmət hissi hər zaman uşaq tərəfindən hiss edilir. Tərbiyəçi-müəllimin pədaqoji səriştəliliyi o zaman uşaqlarda bir çox humanist keyfiyyətlərin, dəyərlərin formalaşmasına səbəb olur ki, onun məzmununda humanistlik olsun. Uşaq məktəbəqədər müəssisəyə gəldiyi gündən etibarən öz tərbiyəçi-müəllimi ilə qarşılıqlı münasibətdə olur. Tərbiyəçi-müəllim xoş, mehriban, gülərlüz davranışı ilə ona uşaq bağçasını sevdirməyə çalışır. Bu zaman tərbiyəçi-müəllim səriştəlilik, pədaqoji takt və pədaqoji mərifət nümayiş etdirməlidir. Onun səriştəliliyi uşağın məktəbəqədər müəssisəyə gəlmək həvəsinin daha da yüksəlməsinə səbəb olur.

Tərbiyəçi-müəllimin kiçikyaşlı uşaqları gülər üzlə, mehriban qarşılamaşı onların arasında yaxınlıq hissini formalaşdırır. Tərbiyəçi-müəllim uşağı ilk dəfə qrup otağında qəbul edərkən bəzən uşağın ağlaması və tərbiyəçi-müəllimin ona qayğıkeş münasibəti uşağda doğmalılıq hissini gücləndirir.

Tərbiyəçi-müəllimin diqqət yetirdiyi əsas məqamlardan biri uşağın yoldaşları ilə ünsiyyətinə şərait yaratmaqdır. Bəzən uşaq öz yoldaşları ilə ünsiyyətə asanlıqla qoşulmur. Bəzi hallarda isə bu, əks formada təzahür edir. Elə uşaqlar var ki, onlar elə ilk gündən öz qrup yoldaşları ilə asanlıqla ünsiyyətə qoşulurlar, bəzilərində isə bu proses gec baş verir. Buna görə də tərbiyəçi-müəllim uşağı yoldaşları ilə ünsiyyətə cəlb etmək məqsədi ilə bir çox metod və priyomlardan istifadə etməli olur. Tərbiyəçi-müəllimin humanist rəftarı uşağın pədaqoqun dəstəyini hiss etməsinə, onun öz fikirlərini sərbəst şəkildə ifadə etməsinə imkan yaradacaqdır.

Tərbiyəçi-müəllim oyun prosesində, musiqi məşğələlərində uşaqlarda dostluq, yoldaşlıq, kollektivçilik hissələrini formalaşdırmağa çalışmalıdır. Onun humanist xarakteri uşağın şəxsiyyətinə necə yanaşmasından bəlli olur. Tərbiyə-

çi-müəllim uşağın kiçik uğurlarını görməli və onları elə qiymətləndirməlidir ki, bu hiss uşaqda özünə rəğbət hissini formalaşdırmış olsun, fikrini azad söyləyə bilmək bacarığını artırsın. Belə olan da tərbiyəçi-müəllimin etik davranışı uşağın özünə və ətrafdakı insanlara münasibətində də dəyişiklik yaradacaqdır. Təcrübə göstərir ki, bəzi tərbiyəçi-müəllimlər pedaqoq adına layiq olmayan hərəkətlərə yol verirlər. Belələri uşaqlarda inamsızlıq hissi formalaşdırır, təlim-tərbiyə prosesində empatiya (özünü başqasının yerinə qoymaq) nümayiş etdirə bilmir və onların təhsil mühitində humanist ruhda tərbiyə olunmalarına mənfi təsir göstərirlər. Hətta əksər hallarda valideynlər uşaqlarda yeni bacarıqların inkişaf etdiyini görmədikdə onların uşaq bağçasına gəlməsini belə istəməzlər.

Uşaqlar müxtəlif ailələrdən gəlirlər. Elə uşaqlar var ki, onlar valideynləri ilə yanaşı, həm də nənə-babalarının nəvəsi ilə böyümüşlər. Belə ailələrdən gələn uşaqlar daha erköyün olurlar. Bəzən isə uşağın tək valideynli olması ilə qarşılaşırıq. Tərbiyəçi-müəllim həmin uşaqlarla həssas və qayğıkeş davranmalıdır ki, uşaq onu qəbul edə bilsin, onunla özünü rahat hiss etsin. Təcrübə göstərir ki, uşaq tərbiyəçi-müəllimi nə qədər çox seversə, onda uşaq bağçasına getmək arzusu o qədər güclü olur.

Tərbiyəçi-müəllimin pedaqoji səriştəliliyində ədalətli, humanist, qayğıkeş olmaq, uşaq şəxsiyyətinə hörmətlə yanaşa bilmək bacarığı əsas yer tutur. Belə ki, o, təhqirdən, uşaq şəxsiyyətini alçaldan söz və ifadələrdən istifadə etməməli, həmçinin uşaqda təlimə böyük həvəs və maraq formalaşdırmalıdır. Tərbiyəçi-müəllimin tələbkarlığında da bir yumşaqlıq, sevgi hiss olunmalıdır.

Uşaqlarla işləmək insandan səbr və dözümlülük tələb edir. Tərbiyəçi-müəllimin humanist və səbrli davranışı onun pedaqoji fəaliyyətində həlledici rol oynayır. Onun uşağa olan hörməti də, tələbi də pedaqoji mərifət gözəniləndikdə daha səmərəli olur.

Tərbiyəçi-müəllimlər uşaqlarda humanist keyfiyyətlərin formalaşdırılmasında təlim və tərbiyənin müxtəlif metodlarından geniş istifadə etməlidirlər. Onlar təlim prosesi ilə yanaşı, uşaqlarla milli-mənəvi mövzularda söhbətlər aparmalı, onlarda vətənpərvərlik hissi formalaşdırmalıdır. Tərbiyəçi-müəllim uşaqlarda humanist dəyərlər formalaşdırmaq, həmçinin onların arasında münasibətləri yaxşılaşdırmaq üçün musiqili didaktik oyunlardan istifadə etməlidir. Xüsusilə məktəbhazırlıq qrupunun uşaqları ilə keçirilən bayram tədbirləri zamanı uşaqlarda humanist hisslərin formalaşdırılması üçün münbit şərait yaranır, məsələn, uşaqlarla birlikdə Yeni il bayramı münasibəti ilə keçirilən bayram tədbirinə hazırlıq işləri görmələri, yolka bəzəmələri onların arasında kollektivçilik, birlik hisslərinin tərbiyə olunması üçün şərait yaradır.

Tərbiyə – uşaq ruhunun qidasıdır. Düzgün təlim-tərbiyə cəmiyyət üçün tərbiyəli, vətənpərvər övladların yetişdirilməsi deməkdir. Əxlaqi-etik baxımdan

uşaqlarla rəftarı düzgün nizamlamaq lazımdır. Masa arxasında düzgün oturmaq, etik normalara uyğun nitq, qrupda sağlam ab-hava yaratmaq uşaqda həmin müsbət meyillərə köklənməni sürətləndirəcəkdir. Uşaqların əxlaq tərbiyəsi prosesində, həmçinin əxlaqi mövzularda söhbətlərin aparılması vacibdir.

“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda birinci strateji istiqamət olan “səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönümlü təhsil məzmununun yaradılması” pedaqoji prosesin əsas hədəflərindən biri kimi təhsilverənlərin peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsini təmin edən yeni sistemin yaradılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Tərbiyəçi-müəllim öz peşəsinin bütün incəliklərini dərinləndirərək bilməlidir. Onun uşaqlara səriştəli yanaşması peşəsinin nə dərəcədə dərinləndirildiyindən qaynaqlanır. Müasir təlim texnologiyalarından istifadə edən tərbiyəçi-müəllim öz pedaqoji səriştəliliyini artıraraq özündə humanist dəyərləri daha çox inkişaf etdirməyə çalışmalıdır. O, bu zaman təlim-tərbiyə prosesinin daha müasir, səmərəli, səriştəli ənənələr əsasında quracaqdır. Yeniliyə meyilli olan, pedaqoji problemləri öz səriştəliliyi hesabına həll etməyə çalışan tərbiyəçi-müəllim həmişə öz peşəkarlıq səviyyəsini yüksəltməyə çalışır. Onun yaradıcılığı öz rəngarəngliyi ilə seçilməlidir, çünki uşaqlarla təlim fəaliyyəti rəngarəng olduqda onlarda təfəkkür, təxəyyül, diqqət çevikliyi yaranır.

Pedaqoji takta malik olan müasir tərbiyəçi-müəllim ənənəvi qaydalara əsaslanaraq, təlim prosesinə qoşulan yox, təlim-tərbiyə prosesində humanist dəyərlərdən istifadə edərək onu idarə edən, öz fəaliyyətini humanizm prinsipləri çərçivəsində həyata keçirən pedaqoqdur. Müasir dövrün pedaqoji tədqiqatlarında humanist meyillər ön plana çəkilir. Şəxsiyyətin inkişafında şəxsiyyətyönümlü, nəticəyönümlü atmosfer yaratmağa cəhd edilir. Avtoritar üslubdan humanist ənənələrə meyillilik yaranır. Təhsildə fəal, qarşılıqlı əməkdaşlığa əsaslanan humanizm prinsiplərindən istifadə olunur. Uşağın şəxsiyyətinə, onun şərəf və ləyaqətinə hörmət hissi gücləndirilir. Bu, humanist ənənələrdən istifadəni daha da əlçatan edir. Uşaqlar özlərini daha xoşbəxt hiss edirlər və onlarda cəmiyyətdə özünəməxsus yer tutmaq inamı formalaşır, inkişaf edir.

“Pedaqogikada humanizm heç də tərbiyəçi-müəllim tələbkarlığını inkar etmir və bu, hamıya hər şeydə güzəşt etmək demək deyildir. Əksinə, burada hörmət və tələbkarlığın elə bir sintezi reallaşır ki, uşaq şəxsiyyətinin inkişafı üçün real imkanlar yaranır. Belə şəraitdə uşaq öyrənməyə, daha çox bilməyə həvəsli və maraqlı olur. Yaradılmış şərait, qarşılıqlı münasibətlər uşaqların gələcək inkişafına yeni-yeni impulslar verir, onlarda stimulyar yaradır. Buna görə müəllim-şagird münasibətlərinin humanistləşdirilməsi böyük bir anlama – şagirdin bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına, inkişaf etməsinə, özünü aktuallaşdırması üçün şəraitin yaradılmasına xidmət etməlidir” [Veyselova Ç., 1980].

Tərbiyəçi-müəllimin səriştəliliyinin əsasında humanistlik prinsipi dayanmır-

sa, gözlənilən nəticəni almaq mümkün olmayacaqdır. O, mədəni, səbrli, nəzakətli davranışı, nitqi ilə seçilməli, pedaqoji səriştəyə malik olmalıdır.

V.A.Suxomlinski yazırdı: “Tərbiyəçinin ən qiymətli keyfiyyətlərindən biri insanlıqdır, uşaqlara dərin məhəbbətdir, atanın, ananın səmimi nəvəsi ilə müdrikliyi, ciddiliyi və tələbkarlığı özündə birləşdirən məhəbbətdir” [Suxomlinski V.A., 1979].

Uşaqda humanist davranış tərbiyə etməyi bacarmayan tərbiyəçi-müəllim öz işində heç bir şeyə nail olmayacaq. Uşağın fikirlərinə hörmətlə yanaşmaq, onlarla maraqlanmaq tərbiyəçi-müəllimdən pedaqoji səriştəlilik tələb edir. Uşağın şəxsi potensialını üzə çıxarmaq onun işinin əsas istiqamətlərindən biri olmalıdır. Tərbiyəçi-müəllim ünsiyyətçil, hərəkətlərində, qərarlarında özünə inamlı olmalı, uşaqlarda da özünə qarşı inam formalaşdırmalı, bununla da uşaqları özünə cəlb etməyi bacarmalıdır. Uşaqlarla söhbət etmək, onların meyil və maraqlarını öyrənmək, onlarla birlikdə müşahidələr aparmaq, ekskursiyaların təşkil olunması, bu zaman ünsiyyət imkanlarından geniş istifadə tərbiyəçi-müəllimin fəaliyyətinin əsasında dayanır.

Təlim-tərbiyə işinə humanizm və səriştəlilik əsasında yanaşmaq uşaqlarda yeni bilik, bacarıq və keyfiyyətlərin artmasına səbəb olur. Pedaqoji səriştəlilik tərbiyəçi-müəllimin hadisə və proseslərə pedaqoji ustalıqla, peşəkarlıqla yanaşması deməkdir. O, uşağın tərbiyəsində ən optimal variantı tapmalı və yeni innovativ metodlardan istifadə edərək onları fəallaşdırmalıdır. Belə fəallıq uşaqları yaradıcı fəaliyyətə sövq etməklə yanaşı, həm də onlarda bir sıra keyfiyyətlərin yaranmasına gətirib çıxarır. Uşaqların müstəqil, sərbəst fəaliyyətə cəlb edilməsi humanist ənənələr çərçivəsində baş verdikdə onlar özlərini daha rahat hiss edir, tapşırıqları həvəslə yerinə yetirirlər. Uşaq azad, müstəqil fəaliyyət göstərsə, fikirlərini daha sərbəst şəkildə ifadə edə bilər.

Pedaqoji prosesdə tərbiyəçi-müəllim-uşaq münasibətləri qarşılıqlı əməkdaşlıq əsasında inkişaf etdirilməlidir. Bu əməkdaşlıq zamanı uşağa pedaqoji dəstəyin göstərilməsi, hər hansı problemlə üzləşdiyi zaman çətinlikdən məhz tərbiyəçi-müəllimin köməyi ilə çıxması uşağı təlim prosesinə daha çox cəlb edir. Görkəmli Azərbaycan mütəfəkkiri N.Tusi yazırdı: “Uşağı mehribanlıq və məhəbbət doğuran kəramətlərlə tərbiyə etmək lazımdır, xüsusilə ağıla, şüura, idraka təsir edən, başa salmaq yolu ilə ...Uşaq xoşagələn bir hərəkət etdikdə onu tərifləyib həvəsləndirmək lazımdır. Əks halda, uşaq səhv hərəkət etdikdə hər dəqiqə onu danlayıb səhvini üzünə vurmaq doğru deyildir: “qəbahətli iş görübsən”. Bəlkə də bunu səhv, bilməmək üzündən etdiyini demək yaxşıdır. Bir daha təkrar etməsə, üstü vurulmamalıdır, təkrar edilsə, möhkəm danlamalı, belə işlərin yaramazlığı şişirdilməli və qadağan edilməlidir” [Tusi N., 2015].

Uşaq tərbiyəvi söhbətlərdə, təlim fəaliyyəti zamanı tərbiyəçi-müəllimin ona

etimad göstərdiyini, onunla xeyirxah davrandığını hiss etməlidir. Uşaq Hüquqları Konvensiyasında yazılır: “Uşaq öz fikirlərini azad ifadə etmək hüququna malikdir, özü də həmin uşaqla bağlı hər hansı məsələlərin həlli zamanı bu fikirlərə diqqət yetirilməlidir. Uşaq öz rəylərini ifadə etmək və sərhədlərdən asılı olmayaraq, informasiya almaq, informasiya və ideyalar vermək hüququna malikdir” [Uşaq Hüquqları Konvensiyası, 1989]. Bu baxımdan uşaqların hüquqlarının qorunması sahəsində tərbiyəçi-müəllimlərin, valideynlərin üzərinə böyük vəzifə düşür. Tərbiyəçi-müəllim bütün imkanlardan istifadə etməklə, uşaqların bütün qanuni hüquqlarının qorunmasında onlara dəstək olmaqla, həm də “Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyənləşdirilmiş bir sıra aktların həyata keçirilməsinin də fəal müdafiəçisi olmalı, bu sahədə dövlətin müəyyənləşdirdiyi uşaq və ailə, uşaq və cəmiyyət münasibətlərinin formalaşmasında fəal iştirak etməlidir.

Humanizm tərbiyəçi-müəllim peşəsinin mahiyyətində, onun daxili aləmində olan bir xüsusiyyətdir. Uşağın şəxsiyyət kimi formalaşdırılması tərbiyəçi-müəllimin ona şəxsiyyət kimi yanaşmasından irəli gəlir. Uşaqları gələcəyin qurucuları kimi görmək, onlara hörmət etmək, tərbiyələrinə humanist mövqedən yanaşmaq tərbiyəçi-müəllimin özünə də böyük hörmət qazandırır. Uşaqlara yalnız avtoritarik mövqedən yanaşmaq, onları qorxutmaq, valideynləri ilə hədələmək nə tərbiyəçi-müəllimin özünə yaraşan, nə də pedaqoji prosesə fayda verən bir hərəkət deyil.

Tərbiyəçi-müəllim uşaqda humanist hisslərin formalaşdırılması üçün onun şəxsiyyətinə necə yanaşmaq lazım olduğunu, onunla düzgün rəftar olunması üçün hansı təsir vasitələrinin, forma və metodların əlverişli olduğunu bilməlidir. O, məşğələ, tərbiyə prosesində uşaqlarla fəal mühit yaratmalı, onların arasında fərq qoymamalıdır. Belə mühitin yaradılması səriştəli davranış, humanist dəyərlərin formalaşdırılması üçün şərait yaradır. Uşaqlarda humanist dəyərlərin formalaşdırılması tərbiyəçi-müəllimdən öz işinə fəal, planlı, məqsədyönlü yanaşma tələb edir. Əks tədqirdə, aparılan işlər, görülən tədbirlər epizodik xarakter alacaq və uşaqların tərbiyəsinə o qədər də güclü təsir etməyəcəkdir. Uşağa səriştəsiz yaraşan tərbiyəçi-müəllim isə bütün bunların əks-təsirini alır. Uşaqda kobudluq, qorxaqlıq, yalan danışmaq, yoldaşları ilə qaba rəftar kimi xüsusiyyətlər özünü göstərir. Uşaqlarda humanist təfəkkürün yaranması, humanist dəyərlərin formalaşdırılması işində tərbiyəçi-müəllimin yeni pedaqoji təfəkkürə yiyələnməsi olduqca vacib amillərdən biridir.

Son illər respublikamızda bir sıra psixoloq və pedaqoqlar tərbiyəçi-müəllimlərin təfəkkürlərinin yenilənməsi haqqında maraqlı tədqiqatlar aparmışlar. Yeni pedaqoji təfəkkürün təhsil nəzəriyyəsi və təcrübənin inkişafında önəmli vasitə kimi meydana çıxmasını qeyd edən Ə.Ə.Əlizadə və H.Ə.Əlizadə haqlı olaraq

yazırlar: “Yeni pedaqoji təfəkkür klassik pedaqogikanın deyil, “köhnə” pedaqoji təfəkkürün, durğunluq illəri pedaqogikasının və ya ənənəvi didaktikanın alternativ kimi bərqərar olmuşdur. Klassik pedaqogika yeni pedaqoji təfəkkürün əsas qaynaqlarından birini təşkil edir” [Əlizadə Ə., Əlizadə H. 2014].

Görkəmli pedaqoq V.A.Suxomlinski yazırdı: “İnsan mənəviyyatında elə keyfiyyətlər vardır ki, insan bunlarsız həqiqi tərbiyəçi ola bilməz. Həmin keyfiyyətlər içərisində uşağın mənəvi aləminə nüfuz etməyi bacarmaq birinci yerdə durur. Yalnız özünün də bir vaxtlar uşaq olduğunu heç vaxt unutmayan adam həqiqi müəllim ola bilər. Bir çox müəllimlərin bədbəxtliyi ondadır ki, onlar şagirdin, hər şeydən əvvəl, idrak, yaradıcılıq, insani qarşılıqlı münasibətlər aləminə qədəm qoyan canlı insan olduğunu unudurlar” [Suxomlinski V.A., 1979].

Tərbiyəçi-müəllim təlim-tərbiyə prosesində uşaqların yaş və anlaq səviyyələrini nəzərə almalı, onların xarakter xüsusiyyətləri, hansı temperament tipinə aid olmaları, nitq bacarıqları və s. haqqında geniş məlumatla malik olmalıdır. Tərbiyəçi-müəllim uşaqlarda humanist dəyərləri formalaşdıran zaman onların fikirlərinə hörmətlə yanaşaraq onları rəğbətləndirməli, onlarda humanist hisslər, dəyərlər formalaşdırmağı bacarmalıdır.

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, yuxarıda deyilənlərdən bu nəticəyə gəlirik ki, tərbiyəçi-müəllimin pedaqoji səriştəliliyinin əsasını onun uşaqlara humanist münasibət göstərməsi, işini və uşaqları sevməsi, özünün və uşaqların inkişafına nail olmağa çalışması təşkil edir. Bunlar onun digər xarakter xüsusiyyətlərinin də inkişafına təsir edir. Tərbiyəçi-müəllim nəinki öz biliyi, savadı ilə uşaqları savadlandırmağa çalışmalı, həmçinin izahlı illüstrasiyalardan, əyani vəsaitlərdən istifadəyə də geniş yer verməklə onları tərbiyə etməlidir. O, uşaqla əməkdaşlığını bərabərlik, yoldaşlıq prinsipləri əsasında həyata keçirməlidir. Təlim prosesində uşaqların ona kömək etməsini təşkil etməli, onlardan növbətçi seçərək uşaqları əməyin müxtəlif növləri ilə tanış etməlidir. Belə olan hallarda uşağın təlimə olan həvəsi inkişaf edir və o, özünü böyüklər kimi aparmağa, tapşırılan işi həvəslə yerinə yetirməyə çalışır.

Məqalənin aktuallığı. Uşaqların humanist dəyərlər əsasında tərbiyə olunması problemi həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Xüsusilə dünyanın müharibələrlə çalxalandığı müasir dövrdə humanizm tərbiyəsi aktual problemdir. Gələcəkdə insan cəmiyyətinin fərdlərinin tərbiyəsinin əsasında humanizm prinsipi özünə yer tutmazsa, dünyanın gələcəyinin necə olacağı qaranlıqdır. Bu baxımdan məqalədə təhlil olunan uşaqların humanizm tərbiyəsi problemi hər zaman aktualdır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Pedaqoji təfəkkürün inkişafında bir çox yeniliklər əldə edilmişdir. Xüsusilə tərbiyəçi-müəllimin fəaliyyətində müasir təlim metodlarından istifadə, təlim prosesinin humanist dəyərlərdən istifadə yolu ilə idarə olunması müasir pedaqoji fikir aləmində mühüm əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdır. Bu, tərbiyəçi-müəllimin işini asanlaşdırmış və uşaqların tərbiyəsində yüksək nəticələr əldə edilməsinə səbəb olmuşdur. Təhsil-təlim, tərbiyə sistemlərinin müasir səviyyəyə çatması köhnə meyllərin aradan qalxmasına səbəb olmuşdur. 2013-cü ildə qəbul edilən “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiya”sında, 14 aprel, 2017-ci ildə qəbul edilən “Məktəbəqədər təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda konkret şəkildə əsaslandırılmışdır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti. Uşaqlarda humanist dəyərlərin formalaşdırılması prosesində tərbiyəçi-müəllimin pedaqoji səriştəliliyi praktik əhəmiyyətə malikdir. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində tərbiyəçi-müəllimin rolu onun fəaliyyətinin obyektiv və subyektiv cəhətləri, peşəkar inkişaf və özünüinkişaf yolları, praktik problemlərin həlli və s. məsələlər yeni nəslə humanizm tərbiyəsinin aşılınmasında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu baxımdan məqalədə bəhs olunan mövzudan məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan tərbiyəçi-müəllimlər, mütəxəssislər, mentorlar, müvafiq təhsil sahəsində təhsil alan tələbələr, magistrlər tədqiqatlarında və təcrübələrində istifadə edə bilərlər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın həyata keçirilməsi ilə bağlı Fəaliyyət Planı. (2015). “Azərbaycan müəllimi”, Bakı, 21 yanvar, s. 3.
2. Əlizadə Ə., Əlizadə H. (2014). Pedaqoji psixologiya. (2 cildə). Bakı.
3. İlyasov M. (2013). Müəllimin pedaqoji səriştəliliyi. Bakı, “Elm və təhsil”.
4. İlyasov M. (2018). Müəllimin peşəkarlığı və pedaqoji səriştəliliyin müasir problemləri. Bakı, “Elm və təhsil”.
5. Kamenski Y.A. Ana qucağı məktəbi.
6. Korçak Y. (1990). Uşağı necə sevməli. Bakı, “Alatoran”.
7. Makarenko A.S. (1983). Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Maarif”.
8. Popov E.B. (1999). Müasir humanist pedaqogikanın əsas istiqamətləri. Orenburq Dövlət Universiteti.

9. Popov E.B. (2005). Humanist pədaqogika: tarix, reallıq, perspektivlər. Sankt-Peterburq, "Experiment".
10. Suxomlinski V. A. (1979). Seçilmiş pədaqoji əsərləri. (3 cilddə). Moskva, "Pədaqogika".
11. Tusi N. (2015). Əxlaqi-Nasiri. Bakı, "Bakı Kitab Klubu", 336 s.
12. Uşinski K.D. (1961). Seçilmiş pədaqoji əsərləri. Bakı.